

Петар Драгишић
Оливера Драгишић
ЈУГОСЛАВИЈА И БУГАРСКА 1944-1980
ХРОНИКА НЕУСПЕШНОГ ПРИЈАТЕЉСТВА

Петар Драгишић
Оливера Драгишић
ЈУГОСЛАВИЈА И БУГАРСКА 1944-1980
ХРОНИКА НЕУСПЕШНОГ ПРИЈАТЕЉСТВА

Издавач
Stella Polare

Рецензенти
Др Предраг Марковић
Др Горан Милорадовић
Др Владан Јовановић

Техничко уређење и дизајн корица
Ђорђе Секерезовић

Корица:
Фотографија из бугарског играног филма „Крадљивац бресака“.
Главне улоге: Невена Коканова и Раде Марковић

ISBN 978-86-901114-0-4

Copyright © Петар Драгишић, Оливера Драгишић, 2019.

Петар Драгишић
Оливера Драгишић

ЈУГОСЛАВИЈА И БУГАРСКА
1944–1980
ХРОНИКА НЕУСПЕШНОГ ПРИЈАТЕЉСТВА

Београд, 2019.

САДРЖАЈ

Предговор	9
Увод	15
Српски пут на Југ у другој половини 19. века и бурни почетак српско-бугарског ривалитета	15
Срби и Бугари у великим оружаним конфронтацијама на почетку 20. века	21
Бугарска и прва Југославија	24
Бугари и Југословени 1941–1944: тешка ратна искуства	31
Југославија и Бугарска у првим послератним годинама – сарадња у контексту почетка Хладног рата	39
Нулта тачка односа – Успостава социјалистичких система у Југославији и Бугарској	39
<i>Бугарска</i>	39
<i>Југославија</i>	63
„Народнодемократско“ братство 1944–1948	81
Резолуција Коминформа и крај идиличних веза Београда и Софије	95
Бугарска и Југославија 1948. године – почетак новог непријатељства	103
Југославија и Бугарска 1949–1953: године сукоба	111
Бугарска престројавања после Резолуције Коминформа – нова политичка класа у Софији почетком педесетих година	121
Доба нормализације: 1953–1956	127
Време нових тензија: крај педесетих – почетак шездесетих	139

Ново помирење	155
Совјетски удар у Чехословачкој и нова криза између Београда и Софије	179
Кратак период привидног примирја	195
Повратак на старе позиције	205
Закључак	225
Прилози	231
Списак извора и литературе	305

ПРЕДГОВОР

Интеракције сваког народа са његовим суседима представљају комбинацију најразличитијих нијанси. Са суседима се тргује и ратује, одржава спонтани или организовани културни трансфер. У односу према другости преко границе бриси се сопствени идентитет. Стари југословенски дипломата, Лео Матес, тврдио је да дипломатија једне земље почиње управо на њеним границама. Мишљења смо да би исто то неписано правило могло да важи и у области историографије. Неизбежност снажне, позитивне или негативне, комуникације са суседством чини истраживање историје таквих односа ванредно важном историографском темом. Незаобилазан задатак историографије једне земље представља темељно изучавање њене позиције у региону и њених веза са суседним државама и народима. Од велике важности није само истраживање билатералних или мултилатералних односа једне земље у њеном окружењу, већ и минуциозно проучавање историје суседних народа. Сматрамо, наиме, да управо разумевањем прошлости (али и садашњости) народа са којима се граничимо, компарирајући наша историјска искуства, сазнајемо много тога и о нама самима. Историје суседних земаља и народа посматрамо, дакле, и као својеврсно огледало у којем видимо и скривене тачке наше прошлости.

Домаћа историографија не оскудева у радовима о суседним земљама, али је наш утисак да би таквих истраживања могло и морало да буде знатно више. Изучавање односа Југославије са њеним суседством током хладноратовског периода није историографски млада и запуштена тема. Већи број домаћих истраживача оријентисао је своје научне напоре у правцу реконструисања односа социјалистичке Југославије са земљама које су је окруживале. Више истраживача објавило је радове о везама Југославије са Грчком, Албанијом, Бугарском, Италијом.¹ У знатно мањој мери

1 Од новијих радова српских историчара посвећених односима социјалистичке Југославије са њеним суседима поменућемо: Милан Ристовић, *На прагу Хладног рата. Југославија и грађански рат у Грчкој (1945–1949)*, Београд 2016; Aleksandar Životić, *Jugoslavija, Albanija i velike sile (1945–1961)*. Beograd 2011; Branko Petranović,

односима са суседима у социјалистичком периоду бавили су се истраживачи из других југословенских република, односно земаља-наследница Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. Више истраживача из Словеније је своја истраживања оријентисало у правцу изучавања односа са Аустријом и Италијом, али је у њиховим радовима чит готово искључив фокус на анализу оних аспеката односа са овим земљама, који се односе на словеначке теме, а пре свега на питања историјата словеначких мањинских заједница у тим земљама.

Историјом односа Југославије и Бугарске у 20. веку бавио се у другој половини 20. века већи број југословенских, односно српских и македонских историчара. Ставови већег броја представника југословенске социјалистичке историографије презентовани су 1980. године у обимном двотомном зборнику, *Jugoslovensko-bugarski odnosi u XX veku*, објављеном у Београду 1980. године. Радило се о својеврсном званичном ставу југословенске државе у вишедеценијском југословенско-бугарском “Historikerstreit-у”, који је представљао важан, ако не и круцијалан терен за обрачуне Београда (и Скопља) и Софије око комплексног македонског питања. Из тог периода потиче још мноштво радова којима је југословенска страна бранила своју визију македонског проблема.² У тематизовање спорних историографских тема из историје односа Југославије и Бугарске укључивали су се, у социјалистичком периоду, и сами креатори тих билатералних констелација.³

Balkanska federacija 1943–1948, Beograd 1991; Petar Dragišić, *Odnosi Jugoslavije i Austrije 1945–1955*, Beograd 2013; Miljan Milkić, *Tršćanska kriza u vojno-političkim odnosima Jugoslavije sa velikim silama 1943–1947*, Beograd 2012; Bojan Dimitrijević, Dragan Bogetić, *Tršćanska kriza 1945–1954. Vojno-politički aspekti*, Beograd 2009; Петар Драгишић, *Шта смо знали о Италији? Погледи из Београда на Италију 1955–1978*, Beograd 2019; Saša Mišić, *Pomirenje na Jadranu: Jugoslavija i Italija na putu ka Osimskim sporazumima iz 1975*, Beograd 2018.

2 На пример: Slobodan Nešović, *Jugoslavija-Bugarska, ratno vreme 1944–1945*, Beograd 1978; Slobodan Nešović, *Bledski sporazumi Tito–Dimitrov*, Zagreb 1979; Boro Mitrovski, Venceslav Glišić, Tomo Ristovski, *Bugarska vojska u Jugoslaviji 1941–1945*, Beograd 1971; Milan Skakun, *Jugoslovensko-bugarski odnosi*, Beograd 1984.

3 На пример: Lazar Mojsov, *Bugarska radnička partija (komunista) i makedonsko nacionalno pitanje*, Beograd 1980; Mihailo Apostolski, *Završne operacije za oslobođenje Makedonije*, Beograd 1953.

Права „ескалација“ интересовања за проучавање историје Бугарске и односа Југославије и Бугарске наступила је у Србији почетком овог века. Пресудан импулс овим истраживањима, односно оријентацији великог броја младих истраживача, дао је професор Мирослав Јовановић, са катедре за Општу савремену историју Филозофског факултета у Београду. У кругу истраживача, којем су и аутори монографије која је пред вама припадали, посебно је неговано истраживање различитих аспеката историје југословенско-бугарских односа. Јовановић је својим великим личним ангажманом премостио рецидиве старих хладноратовских јазова између српских и бугарских историчара. Успостављене су и етаблиране чврсте везе историчара две земље, а већи број младих историчара добио је и могућност да истражује за потребе магистарских и докторских дисертација у Бугарској, односно Југославији (Србији). Аутори ове монографије су у оквиру те билатералне сарадње похађали и курсеве бугарског језика у Благоевграду. Резултати ове интензивне научне размене су импресивни. Иза истраживача који су се после 2000. године у оквиру поменутих српско-бугарских размена бавили југословенско-бугарским темама остали су конкретни и трајни резултати – монографије, чланци, одбрањени магистарски и мастер радови, докторске дисертације.⁴

4 У те радове спадају: Petar Dragišić, *Jugoslovensko-bugarski odnosi 1944–1949*, Београд 2007; Милош Тимотијевић, *Модернизација балканског града у доба социјализма: (1944–1989). Компаративна анализа развоја Чачка и Благоевграда у епохи социјализма*, Чачак 2012; Оливера Марковић, „Тумачење историје Византије у совјетском моделу уџбеника у Бугарској и Југославији 1944–1953“, *Годишњак за друштвену историју*, 2 (2012), с. 51–66; Оливера Драгишић, „Прабугари у бугарским и југословенским уџбеницима историје“, *Историјска трибина младих сарадника Института за новију историју Србије*, 1/2013, 201–219; Оливера Драгишић, „Перцепција Истока, Запада и самоперцепција у југословенској штампи 1948–1949. године“, *Токови историје* 2 (2015), с. 155–174; Оливера Драгишић, „Идеолошко-политичке интерпретације средњевековних тема у уџбеницима историје у Бугарској и у Југославији 1945–1953. године“, *Традиција и трансформација. Политичке и друштвене промене у Србији и Југославији у 20. веку*, Београд 2015, с. 339–365; Оливера Драгишић, *Конституисање комунистичке власти на Балкану. Компаративна анализа структуре власти у Румунији, Бугарској и Југославији 1944–1947*, Докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју, Београд 2018, Оливера Драгишић, *Уџбени-*

Односима два суседа бавила се и „друга страна“. У фокусу бугарских истраживача било је, пре свега, македонско питање. Деведесетих година историјом билатералних односа са акцентом на македонском питању, бавило се неколико бугарских аутора.⁵ И после 2000. године у Бугарској није замрло интересовање за бављење различитим – политичким, економским, културолошким аспектима – југословенско (српско) бугарске интеракције.⁶

ци историје у Бугарској и Југославији 1944–1953. Компаративна анализа, Мастер теза, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју, Београд 2010; Милан Пиљак, *Привредна елита у Југославији и Бугарској: 1958–1965. Упоредна анализа*, Докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју, Београд 2017; Иван Т. Ристић, *Бугарска у политици Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (1919–1929)*, Докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју, Београд 2017; Јелена Рафаиловић, *Развој индустрије на Балкану. Текстилна индустрија у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца и Бугарској 1919–1929*, Београд 2018; Оливера Драгишић, „Иван Винаров: биографија као прилог разумевању транснационалног приступа у историографским истраживањима балканске прошлости“, *Традиција и трансформација. Транснационална сикуства југословенске историје*, Београд 2019, с. 299–320; Petar Dragišić, „Jugoslavija, Bugarska i status Vardarske Makedonije“, *Pisati istoriju Jugoslavije: viđenje srpskog faktora*, Београд 2007, с. 111–118; Влада Тодић, „Касно дисидентство у Бугарској“ и крај владавине Тодора Живкова, *Годишњак за друштвену историју* 1 (2013), с. 31–53; Иван Обрадовић, *Идеје балканског јединства између два светска рата у српској јавности*, Магистарски рад, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју, Београд, 2010.

- 5 Добрин Мичев, *Македонският въпрос и българско-югославските отношения 9 септември 1944 – 1949*, София, 1994; Милчо Лалков, *От надежда към разочарование. Идеята за федерацията в балканския югоисток (1944–1948 г.)*, София 1994; Георги Даскалов, *Българско-югославски отношения*, София, 1989; Веселин Ангелов, „Как се изгражда и утврждава `свободната македонска република` в югославската федерация (1944–1948)“, *Македонски преглед*, XXI, (1989); Любомир Огнянов, „Отношенията между Блгаря и Югославия (1949–1956)“, *Минало*, 3, 1996.
- 6 Поменућемо следеће радове: Христо Беров, „Балканска индустријализација балканских „Манчестера“: Лесковац и Габрово (1878–1912)“, *Годишњак за друштвену историју*, 3 (2012), с. 7–40; Христо Беров, *Балканската држава и балканският индустриалец: социално-икономически профили на модернизацијата и индустријализацијата по примера на Србија и Бугарија (1878–1912)*, Докторска дисертација, Софийски универзитет; Зорница Велинова, Ивайло Начев, *Софија и балканската модерност. Белград, Софија, Загреб, Люблина, Сарајево (1878–1914)*, Рива, 2016.

У домаћој историографији приметан је, и поред већег броја старијих и новијих радова који третирају различите аспекте југословенско-бугарских односа, недостатак монографије која би на синтетски начин третирала дужи период интеракције две земље у хладноратовском периоду. Управо је циљ ове књиге да попуни ову празнину и читаоцу понуди концизан преглед три и по деценије историје југословенско-бугарских односа. Књига која је пред читаоцима покрива хронолошки период од 1944. до 1980. године. Доња хронолошка граница наше теме је 1944. година, када у Софији и Београду започиње изградња „народнодемократских“, социјалистичких система, процес који у монографији детаљно образлажемо, будући да га третирамо као „нулту“, почетну тачку односа две државе. Горња хронолошка граница књиге је 1980. година. Смрт Јосипа Броза Тита, неупитног креатора југословенске спољне политике, представљала је кардиналан догађај у историји социјалистичке Југославије. Осим тога, радило се о периоду значајних догађаја на глобалној, међународној сцени – совјетска интервенција у Авганистану, окончање детанта – као и о времену нових заплета у односима Београда и Софије. Зато период од 1944. до 1980. године третирамо као јединствену целину, вредну синтетске историографске анализе. У истраживању поменутог периода усмеравали смо нашу пажњу преваходно на политичке прекретнице турбулентних односа две државе, настојећи да их доводимо у везу са спољнополитичким контекстом. У средишту је било, пре свега, македонско питање, с обзиром да су разлике у гледањима Београда (и Скопља) на овај комплексан историографски феномен, значајно, и то негативно, утицале на обликовање међусобних перцепција.

Истраживање чији су резултати сада пред читаоцима, засновано је највећим делом на необјављеним изворима, односно документима Архива Југославије. Међу папирима Комисије за међународне односе и везе Савеза комуниста Југославије пронашли смо више стотина партијских и дипломатских анализа односа Југославије и Бугарске у периоду од окончања Другог светског рата до смрти Јосипа Броза Тита. Фонд

Кабинет Председника Републике садржи стенограме важних састанака југословенског лидера са његовим бугарским ривалом, Тодором Живковим. Ови стенограми праћени су и детаљним и крајње информативним прегледима југословенско-бугарских односа. Део докумената пронађен је и у документацији Председништа СФРЈ. Разуме се, у истраживање смо укључили и резултате наших претходника објављених у низу монографија и научних чланака посвећених у већој или мањој мери теми коју смо у монографији третирали. Коришћене су у знатној мери и југословенске и бугарске збирке објављених извора.

Истраживању смо приступили вођени императивом научне објективности. Судове које представљамо јавности засновали смо на документованим фактима, искључујући неаргументоване закључке и произвољне интерпретације.

У Београду, јуна 2019. године

УВОД

Српски пут на Југ у другој половини 19. века и бурни почетак српско-бугарског ривалитета

Окончање Источне кризе, која је од 1875. до 1878. године снажно потресала Балканско полуострво, имало је кардиналне последице по судбину два централна балканска народа – Срба и Бугара. Берлински конгрес, којим је ова велика криза била превладана, Србији је донео дуго очекивану независност и територијално проширење у правцу југоистога (Ниш, Пирот, Лесковац, Врање, Топлица, Косаница). Бугарска је овим договором великих европских сила изгубила свој санстефански капацитет, па ће бугарски етнички простор бити подељен на Кнежевину Бугарску и аутономну покрајину Источну Румелију.

За историју Балканског простора, и то пре свега за српску популацију на Балкану, од посебне је важности био онај сегмент Берлинског уговора који је Хабсбуршкој Монархији дао право да окупира Босну и Херцеговину, као и да војно пенетрира у делове новопаразарског Санџака.⁷ Управо је овај повратак Беча на Балкан, и то преко Босне и Херцеговине, снажно утицао на потоњу историју Србије и спољнополитичку оријентацију српске политичке класе у годинама и деценијама које су уследиле.

Деветнаестовековни успон Србије, који се без прекида одвијао до велике Источне кризе, добио је средином деветнаестог века свој конкретан спољнополитички манифест. Гарашаниново *Начертаније* представљало је израз амбициозних тежњи младе српске кнежевине, чија се елита са приличним самопоуздањем оријентисала на покушај реализо-

7 Васо Чубриловић, „Балкански народи у источној кризи 1875–1878“, *Погледи Васе Чубриловића на српску историју XIX и XX века*, Београд 1992, с. 350; Tomislav Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini (1882–1903)*, Sarajevo 1987; Olivera Marković, “Kallay’s Regime in Bosnia and Herzegovina from 1882 until 19’3: “The Creation of a New Nation“, *Anthropology of the Post-Socialist World*, Plzen 2008, с. 59–67.

вања великодржавног пројекта на Балкану. Гарашанинов пројекат подразумевао је обнову средњовековне српске империје, ширењем у правцу Босне и Херцеговине и Црне Горе, те изласком на Јадранско море.⁸

Овај пројекат постаће дугорочна основа српске геополитике. Она ће тежити значајном територијалном ширењу на простору Балканског полуострва, што ће српску државу увести у серију конфронтација са суседним народима, али и са крупним геополитичким факторима, животно заинтересованим за збивања на Балкану – пре свега са Турском и Хабсбуршком Монархијом.

Геополитичка оријентација српске политичке класе је услед одлука Берлинског конгреса тада морала да претрпи приличне модификације. Аустријски улазак у Босну и Херцеговину, како смо видели, важан правац српске политике ширења, приморао је Београд на, макар привремено обустављање покушаја експанзије у правцу Запада. Алтернатива је била преоријентисање српске иницијативе у правцу Југа.⁹ Кретање Србије ка срцу Балкана, које постаје једини могући правац ширења, довешће Србију у конфликт са другим амбициозним народом на Балкану, који је у сумрак Османске империје такође сањао о рестаурацији давне и моћне средњовековне државе. Сусретање две великодржавне амбиције – српске и бугарске – пре свега на македонском просторима увешће два народа у стање непријатељства које ће у наредним деценијама добијати различите форме. Клатно односа Београда и Софије помераће се, тако, од ривалства и латентног непријатељства, до класичних оружаних сукоба за примат на Балканском полуострву.

Ова српско-бугарска конкуренција добиће свој увод недуго после Берлинског конгреса. Уједињење Кнежевине Бугарске и Источне Румелије, крајем лета 1885. године представљало је драстичан удар на поредак успостављен Берлинским уговором, што је у Београду перципирано као јасна претња српским интересима на Југу, превасходно на македонским просторима. Према Слободану Јовановићу, краљ Милан Обреновић је страховао од могућих реперкусија стварања велике бу-

8 Димитрије Ђорђевић, *Националне револуције балканских народа 1804–1914*, Београд 1995, с. 47–48.

9 Исто, 91.

гарске државе на српске перспективе у Македонији. Реакција Београда на бугарски покушај ревизије Берлинског уговора, односно оних његових одредаба које су се тичале поделе Бугарске на два одвојена ентитета, је била крајње радикална. Србија је свом источном суседу објавила рат, па је са две групе дивизија покренула кампању у правцу Софије и Видина. Дивизије које су започеле напад на Бугарску бројале су око 30 хиљада војника. Ови капацитети су, међутим, били знатно бројчано слабији од здружених снага бугарске и румелијске војске.¹⁰

Српски пораз на Сливници у јесен 1885. године окончаће овај мали рат, који ће, заправо, представљати најаву будућих српско-бугарских тензија. Поприште наставка сукобљавања Београда и Софије преселиће се на македонски простор, који ће, с обзиром на слабљење турских позиција на Балкану, постати отворен за утицаје суседних народа. Користећи фрагилност централних турских власти Бугари, Срби и Грци започели су са јачењем културно-пропагандног присуства на македонским просторима. Стуб бугарског утицаја у овом региону била је Егзархија, која је у фокус свог деловања ставила ширење бугарског језика и културе. До 1890. године у Македонији је основано близу 800 егзархијских школа. Значајан импулс бугарској експанзији у Македонији представљала је успешна иницијатива бугарског премијера Стефана Стамболова да од Порте издејствује, уз подршку Лондона, постављање бугарских владика у скопској, битољској и охридској епархији. Крајем 19. века Турска ће одобрити и именовање бугарских владика у Дебру и Струмици. Осим тога, у Битољу, Солуну и Скопљу биће отворена бугарска трговачка представништва. На идентичан начин, односно у области просвете, деловала су и друга два македонска суседа – Грци и Срби. Носилац грчких просветних акција у македонској регији биће *Друштво за ширење грчке књижевности*, које је основано 1871. године, а чије ће испоставе бити формиране у више македонских градова. Осим тога, у Македонији су формирана и различита грчка културна друштва, а и преко 200 грчких школа. Ове процесе пратила је и Србија, која је

10 О српско-бугарском рату 1885. године: Слободан Јовановић, *Влада Милана Обреновића*, II, Београд 1990, с. 232–277.

још крајем шездесетих година започела са институционалним дефинисањем своје просветне политике на македонском простору. Центар ширења тамошњег српског утицаја представљали су *Одбор за школе и учитеље у Старој Србији и Македонији*, основан 1868. године у Београду, као и *Друштво Свети Сава*, формирано две деценије касније. Задатак овог Друштва био је рад на оснивању српских школа на македонском простору. У јачање српског присуства у Македонији укључила се на најдиректнији начин и српска влада. Крајем осамдесетих година 19. века Београд је отворио конзуларна представништва у Скопљу, Солуну и Битољу, а истовремено је у оквиру српског министарства спољних послова образовано одељење за српске школе и цркве изван Србије. Према подацима које је у својој књизи о националним револуцијама балканских народа изнео Димитрије Ђорђевић, интензивна акција Србије на промовисању српске просвете и културе у Македонији довела је до приметног етаблирања српског присуства на македонском подручју. Почетком 20. века ту је, износи овај аутор, деловало преко 200 српских школа, које је похађало око 10 хиљада ученика.¹¹

Интензивне културно-пропагандне акције Србије, Бугарске и Грчке на простору Македоније показивале су ванредан интерес ова три народа за Македонију, најављујући покушаје отворене експанзије Атине, Београда и Софије на ову централно-балканску регију. Настојања Бугарске, Србије и Грчке да искористе слабљење турских позиција на Балканском полуострву и овладају етнички слабо дефинисаним простором Македоније нису била ограничена на искључиво просветно-пропагандне акције. У борбу за ову територију од ванредног геополитичког значаја Београд, Софија и Атина укључиле су и радикалнија средства. Герилске акције Срба, Бугара и Грка у Македонији су, тако, на почетку 20. века креирале атмосферу рата ниског интензитета. Ова сукобљавања одигравала су се без директног учешћа ове три државе, али су герилске јединице на терену јасно репрезентовале ставове и циљеве три балканске престонице заинтересоване за судбину македонског питања.

11 Димитрије Ђорђевић, *Националне револуције балканских народа*, с. 105–106; Андреј Пантев, „Нова Бугарска (1978–1919)“, *Историја Бугарске*, Београд 2008, с. 262–265.

Цитирајући турске изворе (чије податке сматра преувеличаним) Димитрије Ђорђевић пише да је 1907. године на македонској територији било ангажовано 110 бугарских, 80 грчких и 30 српских чета. Македонски комитети, врховисти и ВМРО су имали директну подршку софијског естаблишмента, што је подразумевало помоћ у новцу и војној опреми. Посебан интензитет упада бугарских чета у Македонију забележен је 1904. и 1905. године. У истом периоду регистроване су и операције грчких јединица у јужној Македонији, што је, као и у бугарском случају, било подржавано од атинских власти.¹²

Распламсавање оружаних акција у Македонији у првој деценији 20. века није могло да прође без укључивања Србије у овај рат ниског профила. Животно заинтересована за моравско-вардарски коридор Србија је, попут Бугарске и Грчке, у борбу за Македонију укључила, не само методе културно-просветне пропаганде, већ и радикалнија средства. Првобитно је чете чинило локално становништво, али су се у акције, затим, укључивали и српски добровољци изван простора Македоније. Званична Србија снажно је подржавала – новчано, али и кадровски – деловање српских герилских јединица на македонском простору. Четовање је, наиме, било финансирано из Београда, а јединицама су командовали официри и подофицири српске војске. Српске герилске формације су се на терену сукобљавале са турским јединицама, али и тамошњим бугарским четама.¹³

Значајно је напоменути да је у овом периоду – крај 19. и почетак 20. века – српско-бугарских конфронтација на простору Македоније долазило и до покушаја превладавања ривалитета две балканске државе, што је свој израз пронашло у настојањима српско-бугарског билатералног споразумевања. Важан израз таквих тежњи представљао је српско-бугарски споразум склопљен почетком 1897. године, у којем су две стране изразиле спремност за заједничким, анти-турским, наступањем у Македонији. Овај политички договор пратило је и склапање првог трговинског уговора две земље. Пракса је, међутим, показала да

12 Димитрије Ђорђевић, *Националне револуције балканских народа*, с. 122–123.

13 Исто, с. 124.

се радило о преамбиоциозном подухвату, односно да ово билатерално приближавање није могло да опстане у условима галопирајуће конфронтације на македонском простору.¹⁴ Тиме је јасно показана, а то ће се непрестано потврђивати и кроз цео 20. век, снага македонског питања у ометању приближавања два народа.

Но, македонско питање, односно српско-бугарски диспут око Македоније, није било једини инхибирајући фактор у односима два балканска суседа. Политички и економски споразуми Београда и Софије из 1904. и 1905. године, дакле после мајског преврата и династичке смене у Србији, показали су зависност односа две земље од ванбалканских фактора. Политичким споразумом Србије и Бугарске потписаним у пролеће 1904. године две стране су једна другој гарантовале безбедност у случају напада треће стране, а предвиђена је и узајамна помоћ у случају офанзивне акције неке велике силе на Балкану. Наредне године склопљен је и економски споразум између Београда и Софије, којим је, између осталог, предвиђено укидање царина на домаћу робу у билатералној трговинској размени. Овај наговештај српско-бугарског споразумевања био је у јасној колизији са аустро-угарским амбицијама на Балканском полуострву, па се, тако, Беч јасно успротивио овом покушају приближавања две балканске државе. Ипак, као и 1897. године, и овај покушај споразумевања две државе блокиран је конфронтацијама Београда и Софије у Македонији.¹⁵

Пример неуспелог српско-бугарског приближавања 1904–1905. године представља јасан модел свих наредних покушаја два народа да превазиђу конфликтни потенцијал у билатералним односима и подигну ниво добросуседске сарадње. Са једне стране, нерешено македонско питање представљало је перманентну јабуку раздора између Београда и Софије, а са друге стране покушаји стварање бугарско-српске (касније југословенске) алијансе нису са одобравањем гледани у великим ванбалканским центрима. Док је српско-бугарско споразумевање на почетку 20. века негативно перципирано у Бечу, у каснијим деценијама

14 Исто, с. 110–111.

15 Исто, с. 125–128; Андреј Пантев, „Нова Бугарска (1978–1919)“, с. 274–275.

приближавање две државе опструрали су други моћни светски геополитички играчи. Отуда је опструрајући фактор у покушајима успоставе добросуседских односа Београда и Софије представљала својеврсна дијалектика македонског гордијевог чвора и утицаја глобалних чинилаца на балканске послове. На наредним страницама ове књиге ова тема биће подробније анализирана.

Срби и Бугари у великим оружаним конфронтацијама на почетку 20. века

Неповољно, са становишта српских интереса, решење босанског питања 1908. године – односно аустро-угарска анексија ове балканске провинције – опет је, као и три деценије раније, учврстила идеје Београда о неопходности наставка експанзије у правцу Југа. Као и после Берлинског конгреса 1878. године, када је отворен пут аустро-угарској окупацији Босне и Херцеговине, и аустро-угарска анексија БиХ још једном је затворила пут српском ширењу у правцу Запада, на територије насељене „пречанским“ Србима, па се као једина могућа алтернатива поново јавио пут ка Југу – односно продор ка Македонији и Јадранском мору. Ове амбиције примораће Београд на опсежну дипломатску кампању, која је пре свега била усмерена ка формирању балканског савеза, који би био у стању да потисне Турску са преосталих балканских простора, као и обезбеђивању међународне, ванбалканске, подршке за такву иницијативу. Овакав вид подршке тражен је, пре свега, у Русији, која се осећала угроженом због приближавања Немачке и младотурског естаблишмента. За идеју балканског савеза Београд је у Петрограду лобирао већ 1910. године, приликом посете највише српске делегације Русији. Дуга дипломатска кампања Србије за склапање савеза са Бугарском довела је фебруара 1912. године до коначног дефинисања ове алијансе, којој су, билатералним споразумима убрзо приступиле и Грчка и Црна Гора. У српско-бугарском споразуму предвиђена је линија